

Waarom *nu nog* geloven?

ALISTER
McGRATH

ONZELF BEGRIJPEN IN
EEN COMPLEXE WERELD

Waarom *nu nog* geloven?

ALISTER
McGRATH

ONZELF BEGRIJPEN IN
EEN COMPLEXE WERELD

Vertaald door Margriet Visser-Slofstra

KokBoekencentrum Uitgevers • Utrecht

Vertaling: Margriet Visser-Slofstra
Ontwerp omslag: Peter Kortleve / shortlife.nl
Lay-out binnenwerk: Elgraphic

ISBN 978 90 435 4285 2
ISBN 978 90 435 4286 9 (e-book)
NUR 700
www.kokboekencentrum.nl

Oorspronkelijk uitgegeven door Oneworld Publications, Londen, UK, onder de titel *Why We Believe. Understanding Ourselves in a Complex World.*

Engelstalige uitgave © 2025 Alister McGrath
Nederlandse uitgave © 2025 KokBoekencentrum Uitgevers, Utrecht

Voor Bijbelcitaten is gebruikgemaakt van de NBV21, © 2021 Nederlands-Vlaams Bijbelgenootschap, Haarlem/Antwerpen.

Alle rechten voorbehouden. Tekst- en datamining zijn niet toegestaan.

KokBoekencentrum Uitgevers vindt het belangrijk om op milieuvriendelijke en verantwoorde wijze met natuurlijke bronnen om te gaan. Bij de productie van het papieren boek van deze titel is daarom gebruikgemaakt van papier waarvan het zeker is dat de productie niet tot bosvernietiging heeft geleid.

Inhoud

Inleiding	9
1 Geloven: een gedachte-experiment	19
Het experiment: wonen in een rijk vol zekerheden	27
Oppervlakkige zekerheden laten mensen niet gedijen	35
Bespiegelingen van een afvallige marxist	38
De Gradgrind-paradox: waarom feiten niet volstaan	41
2 Op zoek naar een 'groot geheel'	45
Zingeving en grote gehelen	48
Onze wereld verklaren: een wetenschappelijk groot geheel	53
Onze wereld interpreteren: een filosofisch groot geheel	56
Overtuigingen met elkaar verweven: naar een groot geheel van de werkelijkheid	61
Mary Midgley en de correlatie van menselijke kennis	68
Verder op pad	70
3 Een religieuze geloofskwestie	72
Wat is religie?	72
Hoe 'religie' een onjuiste universale werd	76
Religie definiëren: het probleem van het platonisme	78
Religieus geloof: een voorlopige verkenning	82
Religieus geloof: een visioen begrijpen, niet alleen ideeën accepteren	93

4 Oordelen vellen: geloof, verklaring en interpretatie	97
Een post-waarheidwereld: complottheorieën en wensvervulling	98
Plato en Aristoteles over theorie	106
Verklaring in de wetenschap	109
Verklaring in de religie	112
Wetenschappelijke interpretatie: wat betekent Darwins evolutietheorie?	115
Agnosticisme: een betere weg?	119
5 Wat betekent het om te geloven?	125
De werkelijkheid opnieuw voorstellen: dingen op een nieuwe manier zien	129
Wetenschap: het belang van paradigmaverschuivingen	133
Religie: de rol van bekering	136
Moraalfilosofie: Iris Murdoch over aandacht	140
Overtuigingen en gevoelens: aansluiten op ervaring	141
Zingeving: over het vinden van waarde en doel	150
Heiligen en wijsgeren: rolmodellen en een zinvol leven	154
6 Wanneer overtuigingen teleurstellen	160
Mijn religie kwijtraken: de opkomst van religieus niet-betrokkenen	163
Verschil met de werkelijkheid: de breekbaarheid van de menselijke goedheid	166
Gevangen door een beeld: de therapeut Wittgenstein	172
Een groot geheel achter je laten: de situatie van Arthur Koestler	175
Christendom en het probleem van het lijden: een aanzet	180
Lijden: C.S. Lewis en een opnieuw opgebouwd geloof	185
Omgaan met trauma en lijden: Viktor Frankl en Jordan Peterson	192

7 De donkere kant van geloven: spanningen, onverdraagzaamheid en geweld	196
Spanningen: traditionele en moderne overtuigingen	197
Wijsheid: vasthouden aan overtuigingen in een creatief spanningsveld	203
Het probleem van dogmatisme	205
Wanneer werelden botsen: geloof en geweld	210
Omgaan met verschillen	216
 8 Overtuigingen en gemeenschappen	 221
Gemeenschap en de menselijke neiging tot groepsvorming	223
Geloofsgemeenschappen als veilige plaatsen	226
Geloofsgemeenschappen als plaatsen voor reflectie	230
Gemeenschappen bijeenhouden: narratieven en rituelen	233
Gemeenschappen en tradities van rationalisme	239
Gemeenschapsbemiddeling: de rol van de publieke intellectueel	244
Schisma: wanneer geloofsgemeenschappen scheuren	246
 Conclusie: leven in een onzekere wereld	 253
Onzekerheid omarmen in het licht van schijnzekerheden	256
Geloven en de menselijke aard	261
Gedijen in een onzekere wereld	264
 Dankbetuiging	 269

Inleiding

Waarom geloven we? Dat is toch een overblijfsel uit het verleden, iets uit een tijdperk waarin bijgeloof gemeengoed was, wat in de hedendaagse rationele en vanuit de wetenschap gestuurde cultuur volkomen misplaatst is? De heersende sociale retoriek van onze tijd verwerpt elke vorm van geloof als iets wat zich op een duistere schaal tussen raar en toxisch bevindt. De Eeuw van het Geloof blijft in primitieve samenlevingen misschien nog hangen, maar in het Westen is die in diskrediet geraakt en vervangen door de verlichting. We hoeven niet verder te kijken dan het rijk van de rede en de wetenschap en doen we dat wel, dan eindigen we in de wildernis van bijgeloof en irrationaliteit. Geloof is *raar*, een symptoom van een geestelijk gebrek, een ontoereikende opleiding of een fundamenteel onvermogen om juist te redeneren.

Nog zorgwekkender misschien: geloof is *toxisch*. Als je iets gelooft wat niet bewezen is, dan geloof je uiteindelijk álles wat niet bewezen is, waardoor je het slachtoffer wordt van een ‘blind geloof’, wat sociaal en politiek gevaarlijk is. Misschien vind je het amusant dat er minder ontwikkelde mensen zijn die in een hemelse fee geloven. Maar wat als dat waanidee hen ertoe brengt zich met vliegtuigen in gebouwen te laten boren? Er moet toch zeker worden ingegrepen om dergelijke achterlijke en verwoestende manieren van denken uit te bannen? Richard Dawkins verwoordde de diepgaande culturele angsten over geloof en religie die bij velen leefden en die zich rond de eeuwwisseling uitkristalliseerden: ‘Ik denk dat we kunnen stellen dat geloof een van de

grootste kwaden van de wereld is, vergelijkbaar met het pokkenvirus, alleen veel moeilijker uit te roeien.’¹

Als gevolg van de terroristische aanslagen op 11 september 2001 veranderde onvermijdelijk de toon van het geloofsgesprek. Veel politiek commentatoren beschouwden die aanslagen als het gevolg van het Amerikaanse buitenlandbeleid en de militaire interventies in het Midden-Oosten, wat in die regio zorgde voor de eis om vergelding. Eén analyse geeft aan dat de westerse sancties tegen Irak in de periode tussen de twee Golfoorlogen in meer doden hebben veroorzaakt dan ‘alle zogenaamde massavernietigingswapens door heel de geschiedenis heen’.²

Christopher Hitchens, Richard Dawkins en Sam Harris herdefinieerden deze gebeurtenis echter als bewijs voor de gevaren van *religie*. Religie werd ervan beticht de ‘opium van het volk’ te zijn, afbreuk aan het normale geestelijke functioneren te doen en tot extremisme en geweld te leiden. Ze zeggen dat niets een idee kan tegenhouden wanneer de tijd daar is; voor veel mensen waren zij de profeten van een nieuw wereldbeeld dat had liggen wachten tot de tijd rijp was.

Het nieuwe atheïsme werkte een scherpzinnige retoriek in de hand, die een al lang bestaande academische discussie over de redelijkheid van het religieuze geloof veranderde in een politieke bliksemafleider waarin de conventies van zorgvuldig debatteren en persoonlijke wellevendheid terzijde werden geschoven. Er verschenen stickers op auto’s, die niet gehinderd werden door enig besef van waarheid of moraliteit: ‘Ik denk, daarom ben ik atheïst.’ Of: ‘God doodt geen mensen. Mensen die in God geloven, doden mensen.’ Deze aanklachten waren niet langer alleen

1 Richard Dawkins, ‘Is Science a Religion?’ *The Humanist* (deel 57, januari/februari 1997), p. 26.

2 Peter Slezak, ‘Gods of the State: Atheism, Enlightenment and Barbarity’. In *Politics and Religion in the New Century: Philosophical Perspectives*, red. Philip Andrew Quadrio en Carrol Besseling (Sydney: Sydney University Press, 2009), p. 42-72.

op religieuze *ideeën*, maar ook op religieuze *mensen* gericht. Er werd beweerd dat ze op een dwaalspoor waren gebracht en gevaarlijk waren, en daarom uitgesloten moesten worden van de maatschappij en van invloedrijke posities. Auteur Marilynne Robinson schreef dat het misschien wel onvermijdelijk was dat religie ‘uit het culturele gesprek was verdwenen’. Het lijkt erop dat religie zo beschaamd is gemaakt dat ze in de kantlijn van onze cultuur is terechtgekomen, en daarmee uit de openbaarheid is verdwenen.

Deze ontwikkeling werd niet door iedereen met berusting begroet. Greg Epstein, humanistisch geestelijk verzorger aan Harvard University, was een van de velen die protesteerden tegen het feit dat mensen vanwege hun geloof te schande werden gemaakt.

Hoewel atheïsme gaat om het ontbreken van het geloof in een mogelijke god, betekent antitheïsme het actief opsporen van de slechtste aspecten van het geloof in God en die afbeelden als representatief voor alle religies. Antitheïsme probeert mensen schaamtevol afstand te laten nemen van religie en intimideert hen over de dwaasheid van hun geloof in een oorlogszuchtige god.³

Inmiddels lijkt er echter een verschuiving in de culturele goedstoestand te hebben plaatsgevonden, deels als reactie op deze onnodige ontmenselijking van religieuze gelovigen. De feministische, atheïstische blogger Ashley Miller nam afstand van haar meer geringschattende collega's die aangaven dat ‘mensen die religieus zijn niet de moeite waard zijn en dat ze beslist te dom zijn om met respect te worden behandeld’. In haar ogen was het atheïsme *tribaal* geworden.⁴ ‘Wij ontmenselijken mensen die het

3 Greg M. Epstein, ‘Less Anti-Theism, More Humanism’. *Washington Post*, 1 oktober 2007.

4 Ashley Miller, ‘Atheist tribalism poisons everything’. *The Orbit*, 2 oktober 2015, <https://the-orbit.net/ashleyfmiller/tag/poisons-everything/>.

niet met ons eens zijn in plaats van over ideeën te discussiëren.’ Terugkijkend op de bliksemsnelle opkomst van het nieuwe atheïsme vroeg de Nieuw-Zeelandse blogger en cultuurcriticus Giovanni Tiso zich af hoe ‘zo’n overduidelijk gebrekkig intellectueel project’ erin was geslaagd ‘onder zo veel mensen zo lang’ gezag te hebben.⁵ Een tijdlang leek deze mening de toekomst te vertegenwoordigen, om uiteindelijk te worden verbannen naar de lange lijst afgedankte pseudozekerheden die de eindversie niet hebben gehaald. Het is een idee waarvan de tijd is verstreken.

Een ingrijpender, maar wel minder duidelijke verschuiving vond echter plaats op het intellectuele niveau – het groeiende besef binnen reflectieve atheïstische kringen dat de geweldige achttiende-eeuwse verlichting in de zoektocht naar betekenisvolle, universele waarheden kennelijk heeft gefaald.

Er ontstond ook enig ongemak over de manier waarop de retoriek van de ideeën pal voor onze ogen werd gecontroleerd en gemanipuleerd, en dat zonder hoger bewijsniveau. Hoewel veel mensen sceptisch blijven over Nietzsches opvatting dat er ‘geen morele feiten’ bestaan en dat de moraal ‘slechts een duiding van bepaalde fenomenen’ is,⁶ bestaat het vermoeden dat veel van de vermeende ‘zekerheden’ van onze tijd slechts invloedrijke meningen zijn die vandaag de dag criteria voor culturele aanvaardbaarheid zijn geworden, maar die in de toekomst misschien wel worden verlaten.

In haar vernietigende oordeel over de geloofwaardigheid van de westerse cultuur in de laatste jaren van de twintigste eeuw hekelde auteur Doris Lessing de ‘grote oversimplificaties’ die ons gevangenhouden in gemakkelijke en oppervlakkige weergaven van de wereld, waarbij degenen die aangeven dat de dingen mogelijk gecompliceerder – en interessanter – zijn dan ze geloven,

5 Giovanni Tiso, ‘With Religious Fervour’. *New Humanist*, 24 juli 2019.

6 Friedrich Nietzsche, *Afgodenschemering: Of hoe men met de hamer filosofeert* (Amsterdam: De Arbeiderspers, 1997), e-book, p. 37.

worden beschimpt. Volgens Lessing vertegenwoordigen recente ontwikkelingen binnen de westerse cultuur een ‘opeenvolging van emoties, van laaiende politieke hartstochten’ waarvan iedereen weet dat ze op een dag worden gezien als ‘belachelijk, zelfs beschamend’ – maar waar niemand op dat moment vraagtekens bij leek te kunnen of willen plaatsen.⁷

In dit boek wordt gepleit voor een herijking van het begrip ‘overtuiging’, en voor een genuanceerder verstaan van de positieve rol die ze in het leven van individuen en gemeenschappen speelt. Ik zal verkennen waarom bepaalde onbewezen overtuigingen veel aanvaardbaarder zijn dan andere. Zoals te verwachten is, is dat geen eenvoudige taak; de complexiteit ervan onder ogen zien helpt ons echter beter te begrijpen wat het betekent mens te zijn, en met welke uitdagingen wij in een wereld vol onzekerheden te maken hebben.

* * *

Ik ben opgegroeid in de jaren zestig van de vorige eeuw in Noord-Ierland en heb uit de eerste hand ervaring opgedaan met een cultuur die werd gekenmerkt door diepgewortelde politieke, religieuze en maatschappelijke scheidslijnen. De natuurwetenschap was mijn eerste liefde, die is ontstaan door een diepgaand respect voor de wereld om mij heen en door een verlangen om te begrijpen hoe die werkt en wat die betekent. Omdat ik slecht tegen onzekerheid kon, hoopte ik misschien wel dat de natuurwetenschappen mij onbetwifelbare antwoorden op grote levensvragen zouden kunnen geven. Ik ging scheikunde studeren aan Oxford University, waar ik me specialiseerde in de kwantumtheorie. Vervolgens ben ik gepromoveerd op het terrein van de biofysica.

De natuurwetenschappen dienden voor mij als tiener ook nog

7 Doris Lessing, *Gevangenschap waarvoor we kiezen* (Baarn: Bodoni, 1993), p. 76, 52.

een ander doel. Het natuurwetenschappelijk onderzoek was als het betreden van een andere wereld, die werd geregeerd door bewijsregels en de hoffelijke onenigheid die voor wetenschappelijke ontwikkelingen onontbeerlijk is. Politieke en religieuze spanningen konden hier terzijde worden geschoven; wat ertoe deed, was de kwaliteit van je door experimenten geleverde bewijzen. Een klassiek voorbeeld van deze vredestitende rol van de natuurwetenschappen is te zien in de rol die natuurwetenschappers hebben gespeeld bij het slaan van bruggen over politieke en religieuze scheidslijnen heen, wat heeft geholpen bij het helen van de culturele wonden die tijdens de Engelse Burgeroorlog waren ontstaan.⁸

Eind jaren zestig was ik een atheïst die zeer in het marxisme geïnteresseerd was. Hoewel ik de koppige gestrengheid van mijn tieneratheïsme als een betrouwbare aanwijzing voor de waarheid ervan beschouwde, begon ik me zorgen te maken over de felheid waarmee ik mijn meningen begon te verkondigen. De kracht van mijn overtuiging over het niet-bestaan van God leek mij omgekeerd evenredig aan het beschikbare bewijs te zijn. Ik begon te twijfelen, niet alleen over mijn atheïsme, maar over *alle* overtuigingen, omdat die geen nauwgezette intellectuele rechtvaardiging leken te hebben. Een tijdlang veroordeelde ik mezelf daarom tot een vorm van agnosticisme, vanuit de overtuiging dat niets kan worden gekend.

Toen ik op mijn achttiende Bertrand Russells *Geschiedenis van de westerse filosofie* las, kwam ik deze opmerkelijke uitspraak tegen, die leek te wijzen op een hoffelijker manier om onze wereld te begrijpen: ‘De mens te leren hoe hij kan leven zonder zekerheid, maar zonder zich, anderzijds, te laten verlammen door onzekerheid, dat is misschien wel het voornaamste wat de filosofie tegenwoordig voor hen, die zich in haar verdiepen, kan

8 Alister E. McGrath, *Natural Philosophy: On Retrieving a Lost Disciplinary Imaginary* (Oxford: Oxford University Press, 2022), p. 74-77.

doen.’⁹ Russell hielp me beseffen dat je misschien wel geloofs-overtuigingen kunt aanhangen zonder ze te kunnen bewijzen. Daarmee werd voor mij de weg geopend naar een bredere kijk op het leven dan mogelijk zou zijn geweest wanneer ik alleen op de natuurwetenschappen zou vertrouwen.

In Oxford leerde ik de intellectuele verdiensten van het christendom waarderen en tijdens mijn carrière heb ik veel nagedacht over de kernthema’s ervan, in het bijzonder over de vraag hoe wetenschap en geloof betekenisvol met elkaar kunnen communiceren. Tijdens mijn jeugd in het politiek en religieus gepolariseerde Noord-Ierland ging ik twijfelen aan mensen met uitgesproken meningen. Ik geloofde in de mogelijkheid van beschaafde gesprekken ondanks uiteenlopende overtuigingen. Ik dwong mezelf in gesprek te gaan met mensen met wie ik het niet eens was, over disciplinaire, religieuze en ideologische grenzen heen. Het was daarbij niet de bedoeling consensus te bereiken, maar de kwesties die speelden beter te begrijpen.

Voor mij was het belangrijk om te weten hoe ik op integere wijze aan mijn overtuigingen kon vasthouden wanneer ik die niet kon bewijzen. Russells opmerkingen zetten mij op een weg van ontdekkingen, waarbij ik begon in te zien hoe je in een wereld vol onzekerheden een betekenisvol leven kunt leiden. En dat is precies wat ik in dit boek hoop te verkennen.

Ergens onderweg is ‘overtuiging’ synoniem geworden aan ‘*religieuze* overtuiging’. Dat heeft een voorspelbare stroom aan antireligieus getier tegen ‘overtuiging’ in het algemeen ontketend, in plaats van dat er aandacht werd geschonken aan de meerdere specifieke vormen van overtuigingen, en hun belangrijke en gewettigde plek in de pogingen van de mensheid onze wereld te doorgronden. Een overtuiging, zo zal ik in dit boek beargumenteren, is iets *normaals*, iets wat deel uitmaakt van ons leven en denken.

9 Bertrand Russell, *Geschiedenis van de westerse filosofie* (Utrecht: Servire, 2008), p. 16.

Een ambivalente houding jegens religieuze instituten of ‘georganiseerde religie’ heeft gemaakt dat in de afgelopen decennia veel mensen zich ‘spiritueel maar niet religieus’ of ‘niet-religieus betrokken’ zijn gaan noemen. In beide gevallen vermijden deze groepen zich doorgaans als ‘religieus’ te kwalificeren of als zijnde betrokken bij religieuze organisaties als kerken te noemen. Maar scepticisme over religie hoeft niet te leiden tot het afwijzen van de categorie ‘geloof’. Een groot aantal van de tweeëntwintig procent van de Amerikanen die zich als ‘spiritueel maar niet religieus’ identificeert, blijkt een verfijnd persoonlijk geloofssysteem te hebben. Achtentachtig procent van deze groep gelooft bijvoorbeeld dat er buiten de natuurlijke wereld om iets spiritueels is en vijfenvijftig procent gelooft dat overledenen mensen hulp, bescherming of leiding kunnen bieden. Het gaat niet om een overtuiging op zich, maar eerder om het soort overtuigingen dat aanvaardbaar wordt geacht.¹⁰

Als hoogleraar wetenschap en religie aan Oxford University heb ik kunnen reflecteren over het wetenschappelijk onderzoek naar overtuigingen, dat de culturele oversimplificatie van recente polemieken in twijfel trekt. Een van de vruchtbaarste uitkomsten van recent wetenschappelijk onderzoek op het gebied van geloof is de duidelijke aanwijzing dat ‘geloof’ een algemene categorie is, die religieuze en seculiere vormen omvat. Als we gebruikmaken van de biologische taxonomie, dan is geloof het *geslacht*, en religieus geloof een van de vele *soorten*. Empirisch gezien laat het bewijs zien dat geloven – in plaats van de inhoud van wat wordt geloofd – voor het bestaan van de mens van wezenlijk belang is. Ondanks duidelijke verschillen tussen religieuze en seculiere overtuigingen spelen beide overeenkomstige psychologische rollen, en resulteren ze vaak in dezelfde voordelen – zoals het geven van structuur aan het leven, het bieden van geruststelling, het

10 Pew Research Center, ‘Spirituality Among Americans’, december 2023, p. 77, 76.

verminderen van zorg en het vergemakkelijken van sociale integratie. Dit wijst erop dat ‘elk geloofssysteem dat verklaringen voor de wereld biedt troost en geruststelling oplevert’.¹¹

In dit boek verken ik de aard van overtuigingen en breng ik enkele benaderingen die zouden kunnen helpen – niet per se als stevige conclusies, wel als denktranten die verhelderend zouden kunnen zijn – in kaart. Het fenomeen ‘overtuiging’ wordt verkend als iets wat wezenlijk deel uitmaakt van het leven. Hoewel ik een aantal religieuze thema’s zal verkennen, is dit boek geen verdediging van het algemene begrip ‘religie’ of van een bepaalde religie, zelfs niet van mijn eigen geloofsovertuiging. Het is een overdenking van misschien wel de grootste paradox waarmee wij als mensen te maken hebben: dat wij alleen oppervlakkige waarheden lijken te kunnen bewijzen, en dat dit niet geldt voor de grote waarheden rond zingeving, goedheid en betekenis, die van groot belang zijn voor ons bestaan en die ons leven structuur en betekenis geven. Het aanvaarden van de ambiguïteiten van het bestaan en het respecteren van de complexiteit ervan lost misschien niet al onze problemen op, maar het kan wel helpen oppervlakkige antwoorden op de meest diepgaande levensvragen te vermijden, en om te gaan met de pluraliteit van overtuigingen en waarden. We leven in een vreemde en moeilijk te doorgronden wereld. Dat moet ons er echter niet van weerhouden in onze korte tijd op aarde betekenis te vinden.

11 Neil Dagnall, Andrew Denovan, Kenneth Graham Drinkwater en Andrew Parker. ‘An Evaluation of the Belief in Science Scale’. *Frontiers in Psychology* 10 (2019), <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2019.00861>.

1

Geloven: een gedachte-experiment

Geloven is menselijk; het ondersteunt ons vermogen om te verbeelden, te experimenteren, relaties met anderen en de wereld aan te gaan. Vanuit evolutionair perspectief is ons vermogen om te geloven geworteld in onze historie als primaten.¹ Hoewel we vaak denken dat dit alleen bij mensen voorkomt, kan worden gesteld dat het voortkomt uit bepaalde primatekenmerken, zoals een vermogen om schoonheid en ontzag te ervaren.² Die spirituele betekenis maakt deel uit van hoe wij gevormd zijn.³

Voor de meeste mensen biedt ‘geloof een raamwerk om te verklaren hoe dingen zijn (of horen te zijn), en kan het onze gedragingen, gevoelens, houdingen en besluiten beïnvloeden’.⁴ Geloofsovertuigingen kunnen leiden tot grootmoedigheid, inclusiviteit, gastvrijheid en liefde. Maar overtuigingen zijn gevaarlijk, zo wordt ons verteld. Ze leiden onvermijdelijk tot discriminatie, stamgevoel en haat. Dat is inderdaad mogelijk. Maar de *categorie* ‘geloof’ is niet het probleem; dat zijn de *specifieke geloofsovertuigingen* die je manier van leven vormgeven, ten goede of ten kwade.

1 Agustín Fuentes, *Why We Believe: Evolution and the Human Way of Being* (New Haven: Yale University Press, 2019), p. 116.

2 Fuentes, *Why We Believe*, p. 3-30.

3 Rüdiger J. Seitz, ‘Believing and Beliefs – Neurophysiological Underpinnings’. *Frontiers in Behavioral Neuroscience* 15 (2022), <https://doi.org/10.3389/fnbeh.2022.880504>.

4 Rachel Pechey en Peter W. Halligan, ‘Exploring the Folk Understanding of Belief: Identifying Key Dimensions Endorsed in the General Population’. *Journal of Cognition and Culture* 12, nr. 1 (2012), p. 81-99.

Weten wij trouwens wel zeker wat ‘goed’ en wat ‘kwaad’ is? Dit houdt toch zeker een waardeoordeel in – een overtuiging die niet bewezen kan worden? Wat in mijn ogen ‘kwaad’ is, kan in andermans ogen ‘goed’ zijn. De etiquette rond eten laat dit goed zien. In China is het beleefd iets op je bord te laten liggen (omdat dat aangeeft dat je gastheer gul is geweest); in Japan wordt dat als onbeleefd beschouwd (omdat het een schending van *mottainai* is, het principe dat je middelen respecteert en niet verspilt).

De achttiende-eeuwse verlichting stelde een universeel rationeel raamwerk voor aan de hand waarvan de mensheid objectief morele, politieke en intellectuele vraagstukken kon oplossen, om te leren leven in vrede en harmonie. Op de titelprent van Christian Wolffs manifest *Redenkundige bedenkingen over God, de wereld, en de menschelyke ziele, als mede van alle zaken in 't gemeen* uit 1720 stond een glimlachende zon die een landschap verlichtte en donkere wolken verdreef. De verlichting stelde onbescheiden voor dat intellectuelen in West-Europa, dankzij het nooit eerder inzetten van de rede, voor het eerst in de geschiedenis van de mensheid het universum objectief, zoals het echt was, konden zien.

Deze verlichtingsintellectuelen zagen echter over het hoofd dat hun idee van een ‘universele rationaliteit’ helemaal niet universeel was, maar een distillaat van hun eigen Europese – overwegend christelijke – opvattingen over moraliteit. Het bewijs daarvoor was al te vinden in de ‘reisliteratuur’ uit de zeventiende en begin achttiende eeuw. Britse reizigers en ontdekkingsreizigers vertelden over culturen wier opvattingen over moraliteit en rationaliteit aanzienlijk afweken van die in Engeland.⁵ Het empirische bewijs wees naar een veelheid aan opvattingen van wat

5 Daniel Carey, *Locke, Shaftesbury, and Hutcheson: Contesting Diversity in the Enlightenment and Beyond* (Cambridge: Cambridge University Press, 2006), p. 14-97. Voor de geografische diversiteit van rationaliteiten, zie Charles W.J. Withers, *Placing the Enlightenment: Thinking Geographically about the Age of Reason* (Chicago: University of Chicago Press, 2007).

het betekende ‘rationeel’ te zijn. De Engelse verlichtingsschrijvers verwierpen dergelijke alternatieve manieren van redeneren vaak als ‘primitief’ of ‘onbeschaafd’, in plaats van vraagtekens te plaatsen bij hun eigen aannames over een universele menselijke rationaliteit.

De verlichting slaagde er dus niet in een criterium te beschrijven dat *boven* de menselijke praktijk staat, aan de hand waarvan concurrerende zienswijzen over rationaliteit konden worden beoordeeld. Als de rede de hoogste rechter van overtuigingen is, hoe kan die dan gezaghebbend en zonder hulp oordelen tussen concurrerende zienswijzen over wat het betekent ‘rationeel’ te zijn? Hilary Putnam merkte op dat de verlichting zich verliet op een onbereikbaar ‘Gods oog’-perspectief van de werkelijkheid. In zijn toonaangevende onderzoek *Whose Justice? Which Rationality?* concludeerde filosoof Alasdair MacIntyre het volgende: ‘De verlichting heeft als erfenis een ideaal van rationele rechtvaardiging nagelaten waarvan is bewezen dat het onbereikbaar is.’⁶

MacIntyre stelt dat vooraanstaande rationalistische schrijvers – zoals David Hume, Denis Diderot en Immanuel Kant – niet in staat waren een stevig, rationeel fundament voor hun kijk op moraliteit te bouwen dat hen in staat stelde de juistheid van hun eigen perspectieven aan te tonen. Volgens MacIntyre steunt filosofie op overtuigingen waarvan de waarheid niet kan worden aangetoond en die dus verdedigd moeten worden, op grond van aannames die voor sommigen, maar niet voor iedereen, van belang zijn.⁷ Uiteindelijk blijven we achter met de vraag of Nietzsche misschien gelijk had toen hij op basis van de praktijk stelde dat moraliteit eenvoudigweg de zienswijze van de machthebbers is, eerder een kudde-instinct dan een coherente, rationele positie.

6 Alasdair MacIntyre, *Whose Justice? Which Rationality?* (London: Duckworth, 1988), p. 6.

7 Voor de filosofische achtergrond hiervan, zie Lee Braver, *Groundless Ground: A Study of Wittgenstein and Heidegger* (Cambridge, MA: MIT Books, 2014).

De kracht van geloven in een wereld vol onzekerheid

In een tijd waarin wetenschap domineert, wordt geloof vaak weggezet als een relict uit een bijgelovige tijd: primitief, vreemd en zelfs gevaarlijk. Maar juist nu het leven verwarrender is dan ooit en samenlevingen steeds meer uiteenvallen, blijkt het verlangen naar iets groters van onschatbare waarde. Alister McGrath laat zien dat geloof geen zwakte is, maar een krachtig instrument om betekenis te vinden en te kunnen bouwen aan gemeenschap. Een inspirerend pleidooi om juist nu te geloven.

Wat een goed boek! Een *must-read* voor intellectuele twijfelaars in een onzekere tijd.

Alfred van de Weg

Een actueel, prikkelend en een bijzonder inspirerend boek.

Tom Holland

ALISTER McGRATH is hoogleraar aan de Universiteit van Oxford. Hij schreef een groot aantal boeken over christelijke spiritualiteit, wetenschap en apologetiek, waaronder *Het raadsel van God*.

KokBeekencentrum.nl
UITGEVERS | UTRECHT

ISBN 978 90 435 4285 2 • NUR 700

9 789043 542852